

„Някогашният Пловдив“ на Рилския отшелник

Катя Зографова

В последната книга на Асен Христофоров – „Откровения“ от 1970, откриваме едно бегло, но знаково позоваване – първият отшелник в Рила е Иван Рилски. Наистина, легендарният в християнския свят на българина, най-почитаният отшелник на всички времена е Св. Иван, назован показателно – Рилски...

Интересен би бил паралелният животописен прочит на религиозните и светските отшелници от времето на тоталитаризма, когато Асен Христофоров избира духовното уединение на обитател в изграденото над Самоковското село Говедарци от самия него убежище, наричано „кантон“, „хижа“, „къщурка“, „бърлога“... Още докато ситуира своята светска „килия“ на границата между селото и планината, битието на чудатия експрофесор започва да обраства с митологеми, сътворени от „съселяните“ му – героите на тъй ненавижданата от тях белетристична психograma „Мацакурци“. Разбира се, политическото митотворчество е пълна противоположност на религиозните агиографски съчинения, не само защото мисленето в доноси е светски жанр. Просто „мацакурците“ отказват да четат своеобразната морална аскеза на уволнения от Университета професор чрез отшелническия библейски код, а упорито го наблюдават и обговарят през кривото огледало на класовото противопоставяне и на шпиономанията. Така профилът на писателя добива уродливи черти – от „опасен човек“ – до „антихрист“, както го квалифицира монахът Софроний¹. Може да се каже, че както въпросният монах „чете“ Библията наопаки, така главоломно преобръщат и представите за присъствието на „професора“ в планината и примитивните, дори погнусяващи политически версии. Във всеки случай, въпреки предпазливото си дистанциране от злободневието на социалистическите преобразования, през 1951 г. модерният „рилски отшелник“ в крайна сметка е изпратен на лагер.

Когато повествува за появата на лелеяния в самотността му Божий служител в съседното до къщицата му манастирче, Асен Христофоров не спестява разочарованието и сарказма си от драстичната бездуховност на монаха Софроний. Защото този нов църковен „пустинник“ е не просто далечен пародиен приемник на Рилския светец във времето на соца, той е неграмотен, изумително мързелив, злонамерен, неблагоприятен, преизкушен от земните благини низък човечец.

¹ Вж. Христофоров, А. Откровения, „Медицина и физкултура“. С., 1970.

И е горчиво и показателно за духа на времето, че във високото прос-транство на Рила писателят не среща нито Бога, нито негови „раби“, а отблъскващо безбожие или трагикомично верско притворство, нехуман-но погазване на Божиите заповеди...

Затова пък днес, през оптиката на рухналата тоталитарна система, можем да определим достойното Христофорово възлизане на Планина-та като благороден граждански акт на отстраненост, на непряка съпро-тивя срещу догматите на политическата система, като израз на съхране-на интелектуална свобода. Заплатени с години самотност в обстановка-та на агресивна враждебност от страна на местните селяни, както и на „службите“, с изтощителна методичност контролиращи и угнетяващи чрез набези, обири и обиски върху скромната му хижа различния, неин-тегрирани, самодостатъчния планински Отшелник...

Интересно е, че персонализацията на свободния „горянин“ у Христо-форов е изпробвана в образа на жена – „старейшината“ от майчиния му род – „някогашна красавица, внучка на виден панагюрски джелепин и бег-ликчия“, чийто дом отстоял „през един-два двора от къщата на Райна княгиня.“² В тревожната 1944 „старата панагюрка“ баба Ана, „отколе ов-довялата съпруга на накогашния мирови съдия“, повежда близките си към местността „Св. Константин“ над Пещера – островче на свободата в раз-мирните времена, сякаш непринадлежаща на социума „ничия територия“. За професора по икономика Ловната полянка изглежда „сирото летови-ще“, резюмирано лаконично: „Мъртвило и запустение – като след кърд-жалийско нашествие“. Но за „старейшината“, помнеща оцеляването на рода в горите след багистването на Априлското въстание, то е точният топос на обитаване в новите разделни времена! Затова баба Ана не се колебае да изрече предизвикателния отговор на страха от балканите, къ-дето във военното време бродят враждуващи (и въоръжени) сили: „- Не признавам никакви партизани, а немците да си вървят при немките!“ И скоро доказва на дело, че наистина е храбра потомка на известния пана-гюрски Хаджикръстев род... Принадлежността към якия балканджийски корен в това свръхрисковано на пръв поглед летуване, много преди засел-ването в Доспей махала на Говедарци, писателят описва като уникален психофизически опит: „...просто чувствувах, че и аз съм част от тая гора, невъзмутим като снажните борове край мене...“³ Тази спасителна способ-ност за въземане над страшните реалии ще му потрябва в годината зато-чение... Откриваме озарените следи на духовните полети на твореца във високите светове на красотата на парадоксално място, възплъщение на чо-вешкия ужас – лагера на остров Белене. Разбира се, няма как в текстовете на бившия затворник то да е пряко назовано, но присъства завоалирано индиректно чрез неуподобимото сияние на „залезите над един остров край

---

² Христофоров, А. Избрани произведения и документи. С. БНБ. Т. 3, с. 163.

³ Цит. съч., с.170.

Свищов“... А изумителните редове на Христофоров удивително приличат на естетическото преживяване на руския му събрат по перо и съдба Анатолий Жигулин от повестта му „Черните камъни“, повествуващи за невъзможната лагерна обич между немкия и руснак в смразяващата Сибирска степ, изглеждаща през влюбените им очи неизказано привлекателна. Така естетическото съзерцание анихилира лагерния кошмар! И нека в този контекст на несломимото от властовите механизми писателско въображение, откромим духовната мощ, бликаща от първото изречение на книгата „Откровения“. То ни е завещано от Асен Христофоров само година преди смъртта му: „Казват, че адът бил тук, на земята, вътре в самите нас. Тогава и раят е тук...“⁴ Кой класик на марксизма бе постулирал, че „битието определя съзнанието“? Що се отнася до препатилия стар писател, той не само пряко е изразил идеалистическото си светоусещане чрез еретичната мисъл, положена като смислов ключ към мемоарите му, но трябва да признаем, че я е развил в повествованието си с подobaваща пластичност...

Важно е да разтълкуваме обстоятелството, че в късните си години заклетият планинец започва сякаш все по-често да носталгира и по други места, твърде различни от „великата рилска пустиня“ (както я е нарекол Вазов). Особено по Пловдив, градът на детството. Що се отнася до Цариград, той като че ли е „ощетен“ от писателската памет на Христофоров, ако вземем предвид „Скици от Лондон“, създадени от него през 1945... Все пак, когато търси сравнение на пантеистичното си вживяване/сливане с битието на планината, Христофоров си спомня като че ли непроумяната от българския му манталитет потребност от медитация, осезателно впечатлила го през колежанските години⁵: „Едва сега можах да вникна в онова преклонение на ориенталците пред празното съзерцание и отклонение от всяка трудова дейност, което бях наблюдавал години наред в Цариград, без да мога напълно да го схвана и асимилирам. И вместо да изчуруликам от радост като някоя птичка, скритом се усмихвах на щастieto, което бе мое“.

Другото място на рая, освен редките в горските усои мигове на възвисяване към „битието на Всемира“ (отново знаменит стих на Вазов), е топосът на детството. Той изплува непомръкнало осезаем из паметта на новия рилски пустинник. Назован е красноречиво „Някогашният Пловдив“!

При четенето му неизбежно (заради родствата в живописно топлите, южни писателски палитри) възниква въпросът, дали „Откровенията“ на Христофоров не са повлияни от прелестните, ненадминати и днес „Пловдивски хроники“ на най-сладкодумния летописец на тракийския град – Никола Алваджиев? И отговорът е отрицателен, защото книгата на Христофоров излиза“ през 1970 г., като изпреварва с година „Хрониките“. Макар да са белетристика от висока класа, „Откровения“ е обнародвана

---

⁴ Цит. съч., с. 115.

⁵ Цит. съч., с. 170.

в специализираното за туристическа и пътеписна научно-популярна литература издателство „Медицина и физкултура“. Впрочем, същото е издателството и на знаменитите „Мацакурци“, във второто си издание преименувано във „Вуцидей“...

Пловдив е сакрално място на „Откровения“-та – град, в който от една жълта къща, мигновено асоциираща тази от стиховете на Атанас Далчев, започва сякаш самото „сътворение на света“. Очевидно е, че писателят работи с дълбинни митологични пластове още от избора на заглавието за книгата си, евангелското „Откровение“. Всред сюжетите ѝ дори любимият на момчетата от Сахат тепе, кон-великан носи библейското име Самсон, а Главната улица е „средище на вселената“... Затова и времето в града на тепетата тече по различен от обичайния начин: „...цялото детство като че се вмества в един безкрайно дълъг летен ден“. Що се отнася до рая на детството, той не е праволинейно християнски, както и подобава на мултиетнически и мултикултурален град като Пловдив-Филибе-Филипополис... Старите „чалмалии турци“ са казали на момчето, че „стените на турския рай били изградени от баклави и тригуни, от пресни препечени саралийки.“⁶ И, внезапно отказал се от модерните изкушения на киното, малкият Асен се озовава в пределите на мюсюлманския рай благодарение на едничък „резен сусамова халва с шоколадени ивици из нея“ и ... „с всяка клетка на тялото си се отдава на насладата“; „Съзнанието сякаш се слива с насладата и в него няма място за никакво друго усещане“.⁷

Първостепенността на детските усети гради митопоетичния хронотоп на Пловдив: „Никой сладкиш преди или след това, нито дори ориенталските лакомства в Цариград, до които имах достъп през дългите години на учение в някогашния град на султаните, не ме е хвърлял в такова блажество, както произведенията на тия скромни майстори с чалми на главата край джамията в Пловдив.“ И като застраховка пред погромите на времето, в това число и върху кулинарните наслади на „някогашните“ хора, считани за буржоазна отживелица, идва противопоставянето по баналния възрастов модел: „Всяко нещо си има времето, както казват, а сладкишът става напълно божествен само с помощта на детското въображение в тая ранна възраст. Възрастният е с притъпена чувствителност и просто не вярва в никакъв рай.“⁸ За читателя е пределно ясно, че фигурата на „възрастния“ всъщност кодира социално състарения индивид, подчинен на униформирането, уравниловката и неизбежното посивяване в тоталитарните времена.

Струва ми се, точно затова писателят е направил своя интелигентен екзистенциален избор – да пребивава в реалността на своята горска обител, но да посещава и „някогашния Пловдив“ в неостарялото си въображение, способно да постига своите неразрушими райове въпреки диктатурата да живее социализма.

---

⁶ Цит. съч., с.124.

⁷ Цит. съч., с. 125.

⁸ Цит. съч., с. 125.